

MARTIN ŠRAJER / 20. 5. 2022

Vyšší princip

Jedním z nejlépe hodnocených českých filmů šedesátých let je *Vyšší princip* Jiřího Krejčíka. Drama z období protektorátu možná není motivicky tak bohaté jako některé novovlnné snímky, ani se nevyznačuje srovnatelnou formální nápaditostí, ale další a další generace diváků oslovuje citlivě vykreslenými charaktery a výborně vystavěným příběhem s mimořádně silným humanistickým poselstvím.

Jiří Krejčík patří spolu s Otakarem Vávrou nebo Jánem Kadárem a Elmarem Klosem k tvůrcům, kteří sice některá ze svých nejhodnotnějších děl realizovali v období nové vlny, ale jejich kariéry se rozeběhly již po válce. Příslušníci nastupující generace, kteří se s nimi setkávali mimo jiné jako s přednášejícími na FAMU, je vnímali jako starou gardu. Zároveň je uznávali pro jejich řemeslné schopnosti.

Krejčík točil nejprve zakázkové reklamy a dokumenty, po válce budovatelské filmy z hornického prostředí. Spolupracoval také s Jiřím Trnkou a Jiřím Brdečkou na animovaném *Dárku* (1946). Před *Vyšším principem* natočil také několik psychologických dramát ze současnosti, v nichž rovněž tematizoval střet jedince a jeho hodnot se společenským nebo politickým systémem.

Náměty pro své filmy Krejčík často přejímal z literárních předloh. V případě *Vyššího principu* se jednalo o dílo Jana Drdy. Ten publikoval stejnojmennou pětistránkovou povídku již na podzim 1945 v deníku *Práce*. O rok později ji spolu s dalšími desítkami povídkami, z nichž mnohé byly zfilmovány, zařadil do souboru *Němá barikáda*, v němž oslavil hrdinství Čechů vzdorujících okupantům.

Drda se při psaní inspiroval skutečnou událostí, ke které došlo během heydrichiády na příbramském gymnáziu. Šestnáctiletý gymnazista Antonín Stočes byl v červnu 1942 zatčen gestapem a popraven za výraz odporu proti okupantům. Stočes měl ve třídě při listování časopisem *Zdroj zábavy a poučení*, v němž hledal podněty pro referát o malířství, narazit na fotografii Adolfa Hitlera a se slovy „To sem nepatří!“ ji vytrhnout

a vyhodit do koše.

Jeho spolužák Červenka, který do Stočesova ročníku propadl, o činu pověděl kamarádovi Kepkovi, který coby člen Českého národně socialistického tábora Vlajka horlivě hájil zájmy Říše. Informace o drobném aktu vzdoru se dostala až k odpovědným německým úřadům, které byly po smrti zastupujícího říšského protektora ve stěhu. Student sexty se tak kvůli udání svého vrstevníka stal jednou z obětí pomstychtivého nacistického řádění.

Spolu s nepnoletým Stočesem byl zatčen také jeho otec Vojtěch – oba dva znal Drda osobně, protože k nim docházel soukromě učit – a ředitel školy Josef Lukeš. Učitel řečtiny a latiny se prý prohřešil schvalováním atentátu na Heydricha a neúctou k zločinnému režimu. Konkrétně měl pronést větu „Vražda na tyranu není zločinem“, kterou Drda využil i v povídce (Lukeš ovšem ve výroku z roku 1940 neodkazoval k Heydrichovi, ale k nacistickému teroru jako takovému).

Lukeše gestapo odvedlo v době probíhajících maturitních zkoušek. Všichni tři muži byli 15. června převezeni do táborské věznice kvůli výslechům. Lukeš byl popraven o šest dní později, Stočesovi 29. června. Gymnázium si památku zastřeleného studenta připomíná každoročním atletickým memoriálem.

Drdovu povídku v *Práci* zaznamenal Krejčík, který ji chtěl zfilmovat již na konci čtyřicátých let. Drda ovšem finální verzi scénáře, v němž příběh doplnil o další postavy a dějové linie, dokončil až o deset let později. Mezitím byl ve hře i krátkometrážní film, který měl být uváděn jako součást povídkového triptychu z časů okupace. Do role profesora Krejčík zvažoval Jindřicha Plachtu, který podobnou roli ztvárnil již ve veselohře *Cesta do hlubin študákovy duše* (1939).

Plachta, který zemřel v roce 1951, se ovšem zahájení produkce nedožil, a Krejčík namísto něj obsadil Františka Smolíka. Natáčení probíhalo v Praze a Hradci Králové. Ve filmu si zahrálo například Gymnázium Jana Nerudy na pražské Malé Straně. Poprava se zase natáčela na dvoře kasáren nedaleko Obecního domu.

Časové zasazení příběhu se nezměnilo. Po atentátu na Heydricha platí stanné právo a jsou hledáni viníci. Ústřední postavou je zasloužilý profesor kosteleckého gymnázia Málek, který pro své zaujetí antickými filozofy navenek nevnímá okolní realitu. Právě

on se ale rozhodne postavit za trojici oktavánů, jejichž životy se kvůli nevinnému žertu – úpravě fotografie Reinharda Heydricha v *Národní politice* – ocitají v ohrožení.

Nezapomenutelné je kantorovo závěrečné vystoupení před třídou, v němž navzdory doporučení ředitele, aby se vyvaroval burcujících proslovů, deklaruje svůj občanský postoj: „Z hlediska vyššího principu mravního, vražda na tyranu není zločinem. Já protestuju tak, jako každý čestný člověk musí protestovat. Protestuju proti vraždě vašich kamarádů, jejich nevinná čistá krev ať padne na hlavy jejich vrahů.“

Jakkoli si studenti z Málka utahují a v reakci na jeho kázání o morálce mu přezdírají „Vyšší princip“, je pro mnohé z nich zároveň větším vzorem, oporou a morální autoritou než jejich rodiče. Závěr stvrzuje jeho odvahu nezůstávat pouze u vzletných slov, ale doprovodit je i odpovídajícími činy. Vyřčením odsuzujících vět před žáky, mezi nimiž se nachází i udavač, riskuje, že jej potká stejný osud jako trojici studentů.

Vyšší princip není pokládán za vrchol pouze ve filmografii Jiřího Krejčíka, ale také Františka Smolíka, jenž jako Málek představuje pevný morální střed vyprávění. Kromě něj Krejčík, prokazující vždy velký cit pro výběr a vedení herců, obsadil také mnohé talentované příslušníky střední a mladší generace, například Janu Brejchovou, Petra Kostku, Ivana Mistríka, Bohuše Záhorského nebo Jiřího Kodeta.

Střídmé, neschematické drama o odvaze a mravní integritě vyniká vedle emotivních hereckých výkonů pečlivým prokreslením maloměstských vztahů v atmosféře nedůvěry a podezřívavosti. Patrné jsou paralely s komunismem, kdy se stát mocenským tlakem opět snažil o odpolitizování společnosti a eliminaci veškerých škodlivých a nežádoucích názorů, které by mohly destabilizovat řád.

Antifašistické drama, ukazující období nesvobody tak, jak si jej jako národ chceme pamatovat, tedy jako boj hrdinných a čestných Čechů proti totalitě, zaznamenalo velký divácký ohlas již v době premiéry, kdy jej viděly přes dva miliony lidí. Film byl v roce 1960 nabídnut také do soutěže benátského festivalu (spolu s tematicky spřízněným *Romeem, Julíí a tmou* [1959] Jiřího Weisse).

Vedení festivalu ale titul odmítlo a jako „náhradník“ byla přijata Vlácilova *Holubice* (1960). *Vyšší princip* se nicméně dočkal uvedení v nesoutěžní sekci a František Smolík získal za svůj výkon Medaili prezidenta bienále. Film byl oceněn také na festivalu

v Locarnu, kde obdržel cenu Mezinárodní federace filmového tisku. Jana Brejchová tamtéž dostala Stříbrnou plachtu za nejlepší ženský herecký výkon.

Film Vyšší princip uvede kino Ponrepo v sobotu 21. 5. od 18:00 z původní 35mm kopie.

Vyšší princip (Československo 1960), režie: Jiří Krejčík, scénář: Jan Drda, Jiří Krejčík, kamera: Jaroslav Tuzar, hudba: Zdeněk Liška, hrají: František Smolík, Jana Brejchová, Ivan Mistrík, Jan Šmíd, Alexandr Postler st., Petr Kostka, Radovan Lukavský, Václav Lohniský a další. Filmové studio Barrandov, 102 min.